

Optimist in de politiek

Alexander Pechtold

Optimist in de politiek

© Alexander Pechtold, 2016
© Hollands Diep, Amsterdam 2016
© Omslagfoto: Iris Planting, DutchAndFamous
Omslagontwerp: b'IJ Barbara, Amsterdam
Typografie: Crius Group, Hulshout
Foto auteur: © Iris Planting, DutchAndFamous

ISBN 978 90 488 3755 7
ISBN 978 90 488 3756 4 (e-book)
NUR 320

www.hollandsdiep.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL
uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn broer Roland.
Eén opvoeding, twee levenspaden.

Inhoud

Proloog	9
1 – ‘Geen schuwe apen’	16
2 – Op de bres voor de open samenleving	58
3 – ‘Dringende eisch der rechtvaardigheid’	94
4 – Tijd van transitie	123
5 – Een nieuw Europa	144
6 – De macht herwogen	179
7 – Naar een nieuw democratisch elan	199
Epiloog	228
Dankwoord	237
Verantwoording illustraties	238

Proloog

Op een veiling in Hoorn kocht ik eind 2014 een verkiezingsposter uit 1922 van de Vrijzinnig-Democratische Bond (vdb), de voorloper van D66. De poster wordt gezien als een van de beroemdste affiches uit de Nederlandse politieke geschiedenis. Begin twintigste eeuw diende het affiche de campagne van de vdb . En nu hangt hij ter inspiratie op de fractieburelen van D66.

De mooi vormgegeven art-decoposter toont een zeilschip, het Schip van Staat, dat tussen twee hoge rotsen laveert. Op de linker zwarte rots staat 'Reactie', op de rode rechts staat 'Revolutie'. 'Houdt koers!' is de leus die erboven geschreven is. Die politieke boodschap inspireert me: het Schip van Staat dat tussen twee extremen koerst; het streven om het verleden te willen herstellen en de ambitie om het heden omver te willen werpen.

Het is voor mij een krachtig beeld, realistisch en pragmatisch. De oproep 'Houdt koers!' zie ik dan ook als een persoonlijke leidraad: trouw blijven aan principes en idealen, ongeacht het politieke klimaat. Ideeën zijn er om de koers op te bepalen en niet om applaus mee te oogsten. Je niet laten verleiden om naar de flanken te hellen, maar een op vooruitgang gerichte route blijven varen en daarmee verantwoordelijkheid nemen en vertrouwen winnen.

Met het vertrouwen in de politiek is het momenteel niet best gesteld. Dat bewijst de inmiddels vanzelfsprekende aanwezigheid van het populisme in de politiek. Al tien jaar strijd ik daartegen. Tegen het populisme van Geert Wilders en van een groeiend leger politici van andere partijen dat in zijn kielzog meeloopt. Wat begon als

trappen tegen de gevestigde orde, heeft zich ontwikkeld tot een nationalistische verbetering, die door heel Europa dezelfde boodschap van wantrouwen uitdraagt. Dat verontrust mij nu nog meer dan toen ik tien jaar geleden als lijsttrekker begon.

En ik ben hoopvol. Nu dit kabinet tegen het einde loopt, de economische crisis achter de rug is en zich in Nederland en Europa nieuwe politieke scheidslijnen aftekenen, zie ik een kans om het vertrouwen in de politiek te herstellen.

In april 2011 had ik de eer om het eerste exemplaar van de essaybundel *Moeten wij van elkaar houden?* van Bas Heijne te ontvangen. Heijne uitte daarin zijn zorgen over het opkomende populisme dat de politiek beheerst. Maar het was ook een oproep aan progressief Nederland om de hand in eigen boezem te steken. Ik voelde me aangesproken. Het populisme in de politiek is voor mij het bespelen van emoties van mensen zonder naar wezenlijke politieke oplossingen te zoeken. Veel partijen hebben de afgelopen jaren de verleiding niet kunnen weerstaan om op die golven mee te varen en hun oorspronkelijke koers los te laten.

Ik heb altijd geprobeerd een helder weerwoord op populisme te geven. Maar ik leer er ook van. In 2011 ging ik uitgebreid in gesprek met PVV-stemmers over de angsten en twijfels van deze tijd. Angsten over globalisering, zoals die van de timmerman in Limburg die door concurrentie van Polen en Bulgaren geen zicht op werk meer heeft; twijfels over de toekomst van Europa en de rol van Nederland daarin; over de kwaliteit van de zorg; over gevoe-

lens van onveiligheid, die je nooit met statistieken kunt wegnemen; over samenleven met honderd andere nationaliteiten in een tijd waarin de wereld zeer dynamisch is, maar allesbehalve overzichtelijk; over wat het betekent om Nederlander te zijn.

Die gesprekken zijn het jaar daarop gebundeld en gepubliceerd onder de titel *Henk, Ingrid en Alexander*. Het waren nuttige en verhelderende ontmoetingen met mensen die op de hoogte waren van het nieuws en een oprechte interesse toonden voor de toekomst van ons land, en dat stemde mij optimistisch. Nog steeds als ik op straat loop, is er altijd wel iemand die me wil provoceren en roept: 'Wilders!' Dan steek ik de straat over en ga in gesprek. Na een paar minuten boosheid trekken mensen dan vaak bij. Ze denken veel redelijker dan je zou verwachten als je naar de populistten luistert. Daarom blijf ik die straat oversteken.

Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 onderhandelde ik namens D66 met vvd, GroenLinks en PvdA over een 'Paars plus'-coalitie. Het was een kans om na jaren van stilstand grote hervormingen door te voeren, hervormingen waar D66 jaren voor had gepleit. Zo'n coalitie uit het midden leek me bovendien stabiel. Precies wat ons land nodig had na vier kabinetten in slechts acht jaar tijd. Maar het mocht niet zo zijn. In plaats daarvan sloten vvd, CDA, en pvv een onzalige deal. Het was een kabinet dat er nooit had moeten komen.

Wat me stak, was het gemak waarmee een liberale en een christendemocratische partij hun principes terzijde

schoven en kozen voor een wankel coalitie met een onbetrouwbare partner, die het land in tijden van crisis op onaanvaardbare achterstand zette. Hoe eenvoudig de zucht naar macht het bij deze partijen kon winnen van de eigen uitgangspunten. Maar wat me nog het meest stak, was dat ze de PVV en hun xenofobe programma salonfähig maakten.

Het stoort me dat partijen die zichzelf 'gematigd' noemen weinig tegenover het populisme zetten. Juist nu is er behoefte aan politiek die idealen durft te formuleren. Een politiek die met eerlijke diagnoses van de samenleving en met feiten onderbouwde remedies het vertrouwen van mensen probeert te herwinnen.

Ruim een halve eeuw geleden, bij de oprichting van de D66, zei Hans van Mierlo: 'We willen het vertrouwen opnieuw winnen.' Dat is nog steeds noodzakelijk. Niet alleen door de kanalen te graven van de politiek naar mensen zelf, maar door de grote opdrachten van deze tijd op te pakken.

Daar ligt voor mij het begin van een antwoord op het herstellen van het vertrouwen in de politiek: een koers bepalen en deze consequent en onvermoeibaar uitdragen. Als het moet tegen de stroom in. Laten zien waar je voor staat, wat je wilt realiseren en vooral waarom. Koersvast blijven en als het Schip van Staat tussen de extreme klippen van Revolutie en Reactie varen.

Ik heb de afgelopen tien jaar in Den Haag gemerkt hoe hardnekkig behoudzucht en wantrouwen kunnen zijn en hoe deze kunnen leiden tot besluiteloosheid. Gelukkig

zijn er ook momenten geweest die lieten zien hoe snel ideeën gerealiseerd kunnen worden. Het ene moment sta je alleen, het volgende moment zwaait de pendule de andere kant op en worden je ideeën positief gewaardeerd. Daar hoort een politicus op voorbereid te zijn. Een stap vooruit denken, het liefst meerdere.

Het Lenteakkoord met onze hervormingen en het Herfstakkoord met de onderwijsinvesteringen, akkoorden die mede dankzij D66 gesloten zijn, zijn daar goede voorbeelden van. Het heeft mij in mijn overtuiging gesterkt dat je met samenwerken in de politiek, over je eigen gelijk heen, uiteindelijk het verst komt. Daarmee kun je mensen het vertrouwen geven dat de politiek het wél kan.

In dit boek doe ik een poging een nieuwe horizon te schetsen. We laten de crisis langzaam achter ons. Na jaren van hervormen en bezuinigen komen nu de jaren van investeren in de samenleving. Ik ben ervan overtuigd dat vooruitstrevende politiek dan een wenkend perspectief biedt. Ook voor de grote groep mensen die nu al jaren een proteststem uitbrengt of helemaal niet meer stemt.

Ik schets in dit boek mijn beweegredenen en de opdrachten die ik voor de toekomst zie. De opdracht om met hernieuwd besef van urgentie onze ideeën over de tekortschietende democratie aan de man te brengen. Om de verworvenheden van onze open samenleving te beschermen en te versterken. Om een nieuwe weg in te slaan met Europa. Om nieuwe glans te geven aan de idealen van gelijke kansen en sociale rechtvaardigheid, die evi-

dent onder druk staan. Om een voortrekkersrol te spelen in de aanpak van klimaatverandering, die ons dwingt om duurzamer te gaan leven.

Die opdrachten zijn mijn antwoord op het pessimisme, op de onvrede en onmacht. Want hoewel het populisme mensen anders voorspiegelt, is er alle reden voor optimisme over de toekomst en voor vertrouwen in de politiek.

I

‘Geen schuwe apen’

Het Indiëmonument in Leiden, door kunstenaar Gerard Brouwer en ontwerper Jan Kleingeld. Het opschrift op de sokkel luidt: ‘Een afscheid zonder thuiskomst 1945–1952’.

Het beeld werd in 1999 onthuld.

Ik ben geboren in Delft maar groeide op in Rhoon, een protestants boerendorpje, bijna een gehucht, in Zuid-Holland. Niet bepaald een liberale omgeving. Integendeel. Een ‘deurpje met de klompen bij de deur’ noem ik het, vijf minuten fietsen van de Rhoonse grienden en de oude Maas. Geen *Sturm und Drang*, maar voor mijn vier jaar jongere broer Roland en mij een prachtige omgeving. Aan de overkant van de straat waar ik woonde stond een boerderij, en aan het eind van diezelfde straat was de protestants-christelijke Juliana-basisschool die ook wel bekendstond als ‘De School met den Bijbel’.

Hoewel mijn ouders niet christelijk waren, hebben ze mij naar deze school gestuurd en heb ik daar zes jaar lang elke week liederen en een psalmvers moeten leren. Daar heb ik in mijn latere leven, vooral als kunsthistoricus, veel profijt van gehad. Door de psalmen kende ik immers de iconografie uit de Bijbel.

Thuis kregen wij een meer vrijzinnige opvoeding. Alles was in principe bespreekbaar. Er gold: wees kritisch, geniet van het leven, maak er wat van, maar blijf je bewust van je verantwoordelijkheden. Met name mijn vader heeft zich die verantwoordelijke vrijzinnigheid eigengemaakt. Hij werd geboren in 1926 en groeide op in een streng katholiek gezin in Boxtel. Als er asperges waren, dan werden de kopjes afgesneden en naar meneer pastoor gebracht. Met die strengheid heeft hij, als eerste van zijn generatie in onze familie, gebroken. Hij was kritisch en wilde zelfstandig denken. Toen hij op de middelbare school een goed cijfer had gehaald en zijn moeder zei dat hij dan misschien een kaarsje voor Maria moest opsteken, riep

hij: ‘Verdorie, wie heeft dat tentamen gedaan? De maagd Maria of ik?!’

Mijn vader was ambitieus. Hij was de eerste in het gezin die ging studeren, al was dat pas op latere leeftijd. Eerst diende hij als dienstplichtig marinier twee jaar in Nederlands-Indië. Hij was negentien toen hij daar net na de Tweede Wereldoorlog naartoe ging. Hij heeft destijds niet lang bij zijn keuze stilgestaan, er gingen meer jongens uit Brabant en er kwam ook wel wat nationale trots bij kijken. In de twee jaar dat hij er zat heeft hij echter een metamorfose ondergaan. Zijn ervaringen daar maakten een sterk gevoel voor recht en onrecht in hem los. Hij heeft mij nooit willen vertellen of hij betrokken is geweest bij gevechten met dodelijke slachtoffers tot gevolg. Hij heeft mij wél verteld over een nacht dat hij twee Javaanse krijgsgevangenen – leeftijdsgenoten van hem – moest bewaken. Ze raakten in discussie met elkaar over de oorlog en een van de Javanen pakte een stukje vel van zichzelf vast en zei: ‘We zullen fouten maken, maar die maken we dan zelf. We hebben jullie niet meer nodig.’

Toen wist mijn vader: wij horen hier niet, wij hebben hier geen rol meer te spelen. Hij kwam tot de overtuiging dat de mensen het land zelf moesten opbouwen. Hij geloofde in het recht van de Indonesiërs op hun eigen land, op hun eigen identiteit.

Deze strijd beschouwde hij als zinloos, en dat nam hij de Nederlandse regering en koningin Wilhelmina kwalijk.

Later bleef hij nog wel zijn mariniersdas dragen. Maar hij heeft altijd gezegd: ik ben naar Nederlands-Indië gegaan voor God, de koningin, en een onvoorwaardelijke

loyaliteit aan het vaderland, daarvan heb ik de eerste twee daar achtergelaten, en bij de derde heb ik een vraagteken gezet.

Het Indiëverleden van mijn vader is onderdeel geworden van wie ik ben. Ik ben er niet dagelijks mee bezig, maar op gezette tijden komen zijn verhalen weer boven. Dat gebeurde bijvoorbeeld nog toen historicus Rémy Limpach in september 2016 na grondig onderzoek concludeerde dat Nederland structureel extreem geweld gebruikte in Nederlands-Indië. Op zulke momenten heb ik ook even contact met mijn moeder.

Soms komt deze familiegeschiedenis dichtbij via mijn werk. Op 23 oktober 1999 werd in Leiden een monument onthuld ter nagedachtenis aan 26 Leidenaren die in Nederlands-Indië tussen 1947 en 1952 als militair zijn gesneuveld. Ik was toen wethouder Cultuur. Er werd al langer door een groep Indiëgangers geprobeerd om een monument op te richten, maar het kwam niet van de grond, onder meer door het nogal militaristische ontwerp dat het zou moeten worden. Ik heb toen Jan Kleingeld, modern ontwerper, gevraagd om met de groep mannen te gaan praten en met een nieuw ontwerp te komen. Dat kwam er. Het is een beeld van drie mannelijke figuren met een lege plek tussen hen in, precies breed genoeg voor een vierde man. Op die plek hoort de omgekomen kameraad te staan die nooit meer terugkwam. In plaats van het verheerlijken van de strijd stond nu het gemis van een gesneuvelde kameraad centraal, een gevoel dat ook terugkomt in de tekst 'Een afscheid zonder thuiskomst' die op het beeld is aangebracht.

Ik zal de avond voor de onthulling nooit vergeten. Ik kreeg bericht dat het beeld door tegenstanders van z'n sokkel was getrokken. Aangekomen in het park 'De Put', waar het monument zou worden onthuld, trof ik een paar van de initiatiefnemers in tranen. Ook mij greep het aan. Nog diezelfde avond werd het beeld op z'n plek teruggezet. Het bleek vlakbij in het water te liggen.

Kort na de onthulling werd het monument opnieuw vernield. Ik vond het verschrikkelijk, maar dacht ook meteen: ik zwicht niet voor dit geweld. Bij de herdenking een jaar later werd het nog eens met rode verf besmeurd. Daarna werd het gelukkig rustiger. Toen ik in 2003 uit Leiden vertrok om burgemeester te worden van Wageningen kreeg ik van de initiatiefnemers een foto van het monument in een lijstje cadeau met daarbij een briefje, 'met gevoelens van dankbaarheid en respect', voor mijn inzet bij de totstandkoming van het monument. Het fotolijstje, inclusief het inmiddels wat vergeelde briefje, staat nog altijd op mijn werkkamer in Den Haag.

Na zijn dienst ging mijn vader naar Zuid-Frankrijk, naar de Pyreneeën, waar hij meewerkte aan de bouw van de stuwdam van Cap-de-Long. Op z'n dertigste ging hij naar Delft om bouwkunde te studeren. De meeste studenten waren tien jaar jonger, maar het lukte hem toch om, ondanks het grote leeftijdsverschil, aansluiting te vinden. Dat was typisch mijn vader: niet in een hoekje blijven staan, voor jezelf opkomen. 'Pak je kansen,' zei hij. 'En als iets niet lukt, dan probeer je het opnieuw.'

Toen mijn vader zijn studie had afgerond, ging hij als civiel ingenieur werken bij bouwbedrijven in Rotterdam en Emmen. Met een groot doorzettingsvermogen werd hij uiteindelijk president-directeur bij Dura Bouw. Mijn vader werkte keihard, kwam elke avond laat thuis, maar op de juiste momenten was hij er voor ons.

Het was een tijd waarin prijsafspraken werden gemaakt en bouwers met hun initialen in de krant stonden. Zijn gevoel voor rechtvaardigheid en integriteit werd opnieuw op de proef gesteld en bezorgde hem vaak letterlijk hoofdpijn. Nu nog kom ik mensen tegen die zeggen dat hij een ‘heer’ was in de bouwwereld, zowel wat betreft uiterlijk – hij droeg altijd een driedelig pak – alsook met zijn karakter.

Mijn vader vond het goed om ons soms los te laten. Hij wilde ons leren onze eigen keuzes te maken en er verantwoordelijkheid voor te nemen. Dat vond ik als kind niet altijd makkelijk, maar ik accepteerde het. Inmiddels begrijp ik dat je je als vader op het wankel evenwicht begeeft tussen het willen behoeden voor falen en het willen stimuleren van zelf ontdekken. Toen ik mijn dochter leerde fietsen kwam de dag dat ik moest zeggen dat ze het nu zonder zijwieltjes moest gaan doen. Ik rende achter haar aan, straat in, straat uit, terwijl zij riep: ‘Niet loslaten, papa, niet loslaten.’ Ik kon alleen maar denken: ach meid, straks roep je ‘Laat los, bemoei je er niet mee. Ik kan het heus wel zelf!’

Waar moet je loslaten en waar moet je ingrijpen? Ook in de politiek is dat soms een moeilijke grens.

Mijn vader was ruim van hart. Zo kocht hij bijvoorbeeld van zijn eerst verdiende geld een auto voor zijn eigen vader. Zijn devies was dat als je bepaalde kwaliteiten en mogelijkheden hebt meegekregen, je die moet benutten, in eerste plaats ten gunste van je directe omgeving, maar ook voor het grotere geheel.

Die gedachte kwam misschien door een sterk bewustzijn dat de vrijheden die mijn ouders hadden verworven niet vanzelfsprekend waren. De generatie van hun ouders (mijn grootouders) had niet dezelfde kansen als ik en ook voor mijn ouders waren de mogelijkheden beperkter dan nu. Daarom benadrukten ze hoe belangrijk het is dat iedere generatie de plicht voelt om de samenleving wat beter achter te laten dan ze die aantreft en verantwoordelijkheid te nemen voor je keuzes, omdat die ook gevolgen hebben voor anderen.

Mijn moeder, geboren in 1940, twee weken voor de oorlog, nam de opvoeding grotendeels op zich. Zij was veel meer beschermend dan mijn vader. Een echte Haagse dame die zich sterk bewust is van het belang van goede manieren en beschaafde omgangsvormen. Daar had ze een neus voor en daar heeft ze in onze opvoeding ook veel aandacht aan geschonken.

Na het gymnasium is ze met mijn vader getrouwd. Mijn moeder is een sterke, zelfstandige vrouw en heeft zich, hoewel ze vrij jong trouwde en veertien jaar jonger was dan mijn vader, nooit als 'de vrouw van' gezien. Mijn ouders vormden een team. Daarbinnen was mijn moeder de spil in het gezin en tegelijkertijd onlosmakelijk onderdeel

van de carrière van mijn vader. Ze was daarin betrokken, zowel adviserend als ondersteunend.

Soms had ze een kritische noot. ‘Tachtig procent van de mensen begreep je verhaal niet,’ zei ze dan tegen mijn vader als hij een toespraak had gehouden bij Dura Bouw en zijn taalgebruik niet had aangepast aan zijn publiek.

‘Oké,’ zei hij dan, ‘dan sprak ik voor die twintig procent en hoop ik dat de andere tachtig geprikkeld is om op te zoeken wat ze niet begrepen hebben.’

Diezelfde betrokkenheid toonde ze als het ging om mijn toekomst, om mijn studie en later mijn politieke loopbaan. Ik herinner mijn moeder als wijs en anticiperend, iemand die opties afwoog. Ze hamerde op discipline en zorgde ervoor dat ik mijn huiswerk deed. Ook nu nog, op latere leeftijd, is ze mijn meest kritische volger. Ze is scherp op mijn zwakke punten en attendeert me erop als ik niet helder genoeg ben. Dan komt ze bijvoorbeeld met een verrassende, kritische duiding van een televisie-optreden. Ze stuurt me appjes met emoticons tijdens een debat, van die rode duiveltjes als ze vindt dat ik het niet goed doe.

Mijn beide ouders hanteerden het motto: ‘Geen schuwe apen!’ Zo spoorden ze mij en mijn broer aan soms gewoon ons nek uit te steken, dingen te proberen. Niet angstig te zijn voor het nieuwe.

Daarom stuurden ze mij naar het Rotterdamsch Lyceum, waar ik als enige van mijn basisschool heen ging. Elke dag moest ik dertien kilometer fietsen. Het leek ze goed om me uit de luwte van Rhoon te halen.